

FELSEFE DÜNYASI

2008/2 Sayı: 48

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Veli URHAN
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:

Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ DÜŞÜNCESİNDE BİLİMSEL VE FELSEFİ BİLGİNİN DOĞASI VE ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE*

Levent BAYRAKTAR**

Mustafa Şekip Tunç (1886–1958), Cumhuriyet dönemi Türk Düşüncesi'nde ilgi alanlarının derinliği ve genişliği ile dikkat çekmekte ve Türkiye'de modern anlamda felsefe ve psikolojinin kurucuları arasında yer almaktadır. İnsan ve bilgi ilişkisi onun düşünce sistematizmasının temel kurucu unsurlarındandır. Zira ona göre bilgi, insanın varlıkla kurduğu en temel ilişki biçimidir. Dolayısıyla bütün faaliyetlerimiz, davranış ve tutumlarımız en temelde sahip olduğumuz bilgilerle ilişkilidir.

Bilgi, insanın kendisine ya da kendisinin dışındaki maddi-manevi varlık katmanlarına bilinçli bir dikkatle yönelimi sonucunda açığa çıkmaktadır. Böylece insanoğlunun en genel hatlarıyla varlıkla kurduğu ilişki, bilgi üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda belli başlı bilgi türleri oluşmakta ve adına bilim, felsefe, sanat, hukuk, ahlak vs. denilen disiplinler doğmaktadır. Bu disiplinleri birbirlerinden ayıran ve müstakilleşmelerini sağlayan husus; kendi yöntem ve kavramları çerçevesinde, varlıkla kurdukları hususi ilişki biçimleridir.

Mustafa Şekip Tunç'un temel uğraş ve amacı insan varlığını tanımaktır.³⁰ O, bunu yaparken, öncelikle varlık denilen bütünü ele alır. Varlık konusu felsefenin en temel ve ebedî sorunudur. Felsefe Tarihi boyunca filozoflar bu konu ve sorunu ele almışlar ve varlığın birlik mi çokluk mu; hareket mi sükûnet mi; görünüş mü gerçeklik mi; madde mi ruh mu veya tek bir unsurdan mı yoksa birçok unsurdan mı meydana gelmiş olduğunu sorgulamışlardır. Bütün bu sorulara verilen cevaplara göre felsefi sistemler ve ekoller şekillenmiş hatta aralarındaki benzerlikler veya ayrılıklar da felsefenin ilgi alanına girer olmuştur.

Bilgi; en genel hatlarıyla insanın varlıkla kurduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır. "Bilgi varolanı tanıma onun bilgisine sahip olmadır. Bilgi bir şey hakkında verilen hükümlerdir. Bu durumda bir bilen bir de bilinen vardır. İşte bilgi, bilenle bilinen arasındaki bir ilişkinin ortaya koyduğu şeydir."³¹ Dolayısıyla bilginin nesnesi değişken olmakla birlikte, öznesi insandır. İşte bilim ve felsefe, insanoğlunun varlıkla kurmuş olduğu iki temel ilişki biçiminden kaynaklanan bilgi dallarıdır. Bu bilgi dallarının aralarında ilişkiler bulunmakla birlikte kendilerine özgü yanlar da oldukça çoktur. En çok bilinen ayırım bilimlerin kendi yöntem ve konuları açısından varlığın sınırlı bir parçasını kendilerine inceleme ve araştırma konusu olarak seçmeleri, felsefenin ise böyle bir parçalamaya gitmeksizin varlık olmak bakımından varlığı ele almasıdır.³²

* Gazi Üniversitesi "Birinci Bilim ve Eleştiri Kongresi"nde sunulan bildirinin makale olarak düzenlenmiş halidir.

** Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü lebayraktar@gazi.edu.tr

³⁰ Levent Bayraktar, "Mustafa Şekip Tunç'un İnsan Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, 36, 2002/2, s. 130

³¹ Necati Öner, *Bilginin Serüveni*, Vadi Yayınları, Ankara, 2005, s.20

³² Mustafa Şekip Tunç, *Felsefe Dersleri Ruhیات*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, s. 10-11

Mustafa Şekip Tunç, Bergson'dan ilham alarak varlığı madde ve hayat şeklinde inceler.³³ Bu iki varlık katmanı insan bilgisi söz konusu olduğunda iki farklı yeti ile ele alınır. Bunlar zekâ/akıl ve sezgidir. Zekâ, donmuş, katılaşmış madde üzerinde iş görür. Analiz eder, parçalara ayırır. İncelediği konuyu niceliksel olarak ele alır, oluş ve süre içerisindeki varlığı bozarak, kavramsallaştırarak inceler. Buna karşılık ruh ve hayat alanı niceliksel ifadeler ve bağlantılarla tüketilemez. Hayat, ölçü ve analiz kabul etmez. Hayatın oluşlarında tekrarlar ve geriye dönüşler yoktur. Hayat daima ileriye doğru akan bir nehir gibidir. Bu yüzden zekâ, ruh ve hayatı kavramaya çalıştığında onun ancak kabuk kısmını, tekrarlayan yönlerini bir parça tanıyabilir ama özüne nüfuz edemez.³⁴ Ruh ve hayat gerçeklikleri varlığın maddi ve fizik yanının ulaşamayacağı özelliklere sahiptir. Bu bakımdan maddi dünyanın açıklanmasında yararlı ve geçerli olan mekanizm ve determinizm burada yerini yaratıcılık ve özgürlüğe bırakmıştır.³⁵ Çünkü ruh ve hayat sahası, zekânın kavram ve kategorileri ile sınırlanamaz ve izah edilemez. Burada nicelik yerini niteliğe, saatin ölçtüğü mekanik zaman yerini yaratıcı ve öznel zaman realitesi demek olan süreye bırakmıştır. Mustafa Şekip Tunç'a göre; "akıl, hayatı anlayabilmek için hadse (sezgi) müracaat eder. Akıl ancak görülebilen şeylere inanır. Hads ise gözle henüz görülmeyen oluş ve değişimleri sezer. Çünkü o, hayatın şuurlaşmış bir sempatisidir. Hayat ile hemhal olabilecek istidad akılda değil, haddedir."³⁶ Böylece ruh ve hayat sahaları söz konusu olduğunda fizik determinasyonların ve klasik bilgi kuramının dışına çıkılarak hayatla bütünleşmek gerekmektedir. İnsanoğlunu hayatla bütünleştirecek olan yeti bir çeşit sempatidir. Burada kavramsal veya çıkarıma dayalı diskursiv (gidimli) bir düşünmeden ziyade doğrudan doğruya bilme, aracısız bilme vardır. Bu içgüdü veya sezgi ile bilmedir. Bu iki çeşit bilme; bilim ve felsefenin ayrışmasına neden olur.

Bilim, varlığı, zaman ve mekân kategorileri içerisinde, nesnel konumları itibariyle ele alıp incelemekte, varlığı oluştan sıyırmakta ve parçalarına ayırarak çözümlemektedir. Mustafa Şekip'e göre buradan mekanist bir dünya görüşü çıkmakta ve bu mekanist izah tarzı, ruh ve hayat olaylarını da fizik gerçekliklere benzeterek çözümlemeye uğraşmaktadır. Bu en hafif ifade ile gerçekliği tahrif etmek ve ona hiçbir zaman nüfuz edememek demektir. Çünkü ona göre; "hayatiyat kanunları maddiyat kanunları gibi kat'î ve yakınlı olmayıp, takribî ve ihtimalîdir. İşte bu yüzden ki hayat hadiselerinin akılcılık ve sistemciliğe tahammülü yoktur ve yine bunun içindir ki hayat mevzuları yalnız ilm-i mücerredle idare edilemez."³⁷ Dolayısıyla siyantizm ve pozitivizm; insan, ruh, hayat ve yaratıcılık söz konusu olduğunda terk edilmelidir. Çünkü bu ekoller, yukarıda da söylendiği gibi, çok boyutlu olan varlığı sadece fiziksel ve fenomenal yanılla ele almakta ve vahim sonuçlar doğuracak bir indirgemeciliğe girmektedirler.³⁸ İşte bu gerekçelerle

³³ Mustafa Şekip Tunç, "Hayatın Maddeden Farkı", *Hayat*, 123, 1929, s. 3-4

³⁴ Mustafa Şekip Tunç, "Ruha Bir Dikkat", *Dergâh*, 3, 1921, s. 52

³⁵ Mustafa Şekip Tunç, "Bergson ve Gençlik", *Hayat*, 108, 1928, s. 61-62

³⁶ Mustafa Şekip Tunç, "Resmin Ruhiyatı ve Ressamlarımız", *Dergâh*, 33, 1922, s. 133

³⁷ Mustafa Şekip Tunç, "İlimin Mebde veya Umdeleri İtibariyle Kıymeti", *Dergâh*, 5, 1921, s. 68

³⁸ Mustafa Şekip Tunç, "Yalnız İnsan", *Bilgi*, 59, 1952, s. 3

bilim ve bilimsel faaliyet, felsefî ve metafizik ikinci bir entelektüel gayretle tamamlanmalı veya bütünleştirilmelidir.³⁹ Ancak böylelikle madde ile hayatın, bedenle ruhun, nicelikle niteliğin, zamanla sürenin, varlıkla oluşun, taklitle yaratıcılığın, esaretle özgürlüğün farkına varılması mümkün olabilir.

Mustafa Şekip Tunç'a göre, içinde bulunduğumuz âlem dinamik bir yapıdadır ve kavramlarla açıklanmaya çalışıldan daima daha fazla ve aşkındır. Felsefe, kavramlar arası ilişkileri incelemek ve çözümlenmekle yetinemez. Çünkü bunlar gerçeklik yerine ikame edilmiş fotoğraflardır. Felsefe ve metafizik, dışımızdaki dinamik dünyanın yeni, özgür ve yaratıcı mahiyetine nüfuz edebilmelidir. Bu yüzden özne tasarımı da buna uygun olarak dinamik, yaratıcı ve özgür olmalıdır. Nitekim "şuurlu bir varlık için mevcut olmak değişmeye, değişmek kemale ermeye, kemale etmek kendini hudutsuz bir surette yaratmaya bağlıdır."⁴⁰

Mustafa Şekip Tunç, psikoloji ile felsefe ve metafiziği birlikte yürüttüğü için, özne tasarımında çağdaş psikolojinin verimlerinden oldukça yararlanmıştı. Onun özne tasarımını sadece rasyonel unsurlar üzerine inşa edilmiş bir *ánima rasyonalis* olmadığı gibi, Kantçı anlamda kavram ve kategorilerden oluşan sabit bir zihin yapısı da değildir. Ona göre dışarıdaki varlıkta görülen dinamizm, yeni olmaklık, oluş ve yaratıcılık özne için de geçerlidir. İnsan ruhu, benlik veya özne tasarımı, varlığın katmanlı yapısına uygundur. Nasıl fizik varlık söz konusu olduğunda, nedensellik ve determinizmin hâkim olduğu bir varlık katmanı varsa, özne tasarımında da buna karşılık gelen zihinsel katman, akıl ve mantık katmanıdır. Tabiatla yaratıcılık, yenilik ve oluş; fizik olaylar ve ilişkiler ağının üzerinde, canlılık ve hayat denilen katmanı oluşturur. İnsan, hem kendisinin hem de tabiatdaki bu, mekanizma ile izah edilemez fenomenlerin anlamını araştırır. Kendi üzerine eğildiğinde sadece şimdiki halde (şimdide) yaşamadığını görür. Dış nesnel gerçeklikten ve tabiatdaki bütün öteki canlılardan farklı olarak insan, üç boyutlu bir düzen içinde yaşar. Yani insan, geçmiş, şimdi ve geleceği birleştiren, bütünleştiren bir varlıktır. İnsan, burada ve şimdi yani fiziki determinasyonlarla çevrili olarak bir varoluşa sahip olduğunun bilincindedir. Burada genellikle mantıkî ve rasyonel bir varlıktır. Çünkü sürekli intibak etmek zorunda olduğu somut durumlar içerisinde. Ancak şimdinin getirdiği yeni durumlar ne olursa olsun, insan her şeye rağmen salt bir düşünce ve mantık varlığı olmayıp, yeni durumlar karşısında nasıl davranması gerektiğini ona söyleyen, aynı zamanda bir değer varlığıdır. Bunun da ötesinde Mustafa Şekip Tunç'a göre, özne tasarımında gözden kaçırılmaması gereken husus; onun geçmiş ve gelecekle sürekli bağlantılar kurarak, süregiden şimdiler içerisinde bir varoluş gerçekleştiriyor olmasıdır. İnsan, hafıza sayesinde içinde bulunduğu âna mahkûm olmaksızın geçmiş tecrübe ve birikimlerini kullanır, değerlendirir. Diğer bir deyişle insan, hafıza sayesinde kendisini çevreleyen maddi şartları manevileştirebilir, onu, insan için hâline dönüştürebilir.⁴¹ Hafıza sadece eski hatıraların saklandığı bir depo olmayıp, bütün şahsiyetimize damga-

³⁹ Mustafa Şekip Tunç, "Tabiat Alemi ve İnsan Dünyası", Bilgi, 75, 1953, s.5

⁴⁰ Mustafa Şekip Tunç, "İş ve Düşünce", İş, 2, 1934, s. 84

⁴¹ Mustafa Şekip Tunç, "Veraset ve Terbiye", Bilgi, 60, 1952, s.1

sını vuran bir mühür gibidir. Bu bağlamda kişiliğimiz hafızamızdır denilse çok yanlış bir şey söylenmiş sayılmaz. Hatta "hafıza demek, ruh demektir."⁴²

Mustafa Şekip'in özne tasarımında hafıza, kişiliğin en temel tabakalarından birisini oluşturur ve onu geçmiş yaşantılar ve birikimleriyle sürekli irtibata geçirir. Geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç boyutlu bir zaman realitesinde yaşayan insan, aynı zamanda bir ideal (ülkü) ve irade varlığıdır. Bu, onun gelecekte olmak istediği şeyi tasarlaması ve bu doğrultuda çalışması, kendisine bir hedef koyabilmesi demektir. "Dünyaya haberimiz olmadan, herhangi bir maksat, gaye ve idealden mahrum olarak geliyoruz. Fakat vücut, ruh ve cemiyet yapımız sayesinde maksatlı, meramlı, gayeli, idealli insanlar oluyoruz; dünyamızı da bunlarla yapıyoruz."⁴³ Dolayısıyla Mustafa Şekip Tunç'a göre, kişinin kendisini gerçekleştirebilmesi üç boyutlu bir varlık olduğunun idrakine bağlıdır. İnsan, hafıza sayesinde geçmişinden getirdiği birikimi ile sürekli yeni durumlar ile karşılaşmakta ama bu durumları bir yandan hedef ve idealleri doğrultusunda, bir yandan da şimdinin mantıksal ve fiziki dayatmaları veya zorunlulukları ekseninde şekillendirmektedir.

İnsanın doğasından kaynaklanan fenomenler ve varoluş sorunları bilim ve felsefeyi birlikte çalışmaya davet eder. "İnsan", bazı bakımlardan bilimlerin konu ve ilgi alanına girerken çoğunlukla da felsefenin uğraş alanını oluşturmaktadır. Böylece Mustafa Şekip Tunç'a göre bilim ve felsefe söz konusu olduğunda gözden uzak tutulmaması gereken bir durum da, insanın bu iki temel etkinliğin hem öznesi hem de nesnesi konumunda bulunuyor olmasıdır. İnsan, bu etkinliklerin öznesidir; çünkü insan olmaksızın bilgi, dolayısıyla da bilim veya felsefe mümkün değildir. Ama öte yandan insanın kendisi hakkında doğru bilgi ve bilinç sahibi olabilmesi de bilim ve felsefe sayesinde mümkün olabilmektedir.

İnsanoğlunun kaçınılmaz bir şekilde bilim ve felsefi bilgiyle kurduğu ilişki, önce kendisiyle ardından da maddi ve manevi bütün bir evrenle kurulan hayati bir ilişkidir. Burada indirgemecilik veya birini diğerinin yerine koyma girişimleri, insanın varlıkla kurduğu ilişkiyi örseleyen ve gölgeleyen bir mahiyettedir. Mustafa Şekip'in adına müşahhas insan (somut, konkrre insan) dediği insan tasarımına, bilimsel ve felsefi bilginin dayanışmasından ulaşılmaktadır. Zira "müşahhas insan, benliği, şahsiyeti, tecrit edilmeden olduğu gibi alınan, eşya ve rakama kaydedilmemiş insandır."⁴⁴ Şahsiyeti ile hem tabiatdaki diğer varlıklardan hem de diğer bütün insanlardan ayrılan böyle bir insanı anlamak için bilim yeterli değildir. Mustafa Şekip Tunç'a göre, yaratıcılığı ve devingenliği hem evrende hem de insanda beraberce tespit etmek için plüralist evren anlayışına ihtiyaç vardır. Buna göre; evrendeki plüralizm, insanın varlıkla kurduğu ilişki biçimlerine de yansımakta, buradan da bilim, felsefe, sanat, hukuk, din, ahlak vs. denilen disiplinler ve kurumlar doğmaktadır.

Sonuç olarak bilen bir varlık olan insanın, bilme eylemini kritik etmesi, hem kendi-

⁴² Mustafa Şekip Tunç, "İçtimai ve Ferdi Hafıza", *Bilgi*, 48, 1951, s. 1

⁴³ Mustafa Şekip Tunç, "Dünya ve Bizim Dünyamız", *Bilgi*, 58, 1952, s. 1

⁴⁴ Mustafa Şekip Tunç, "Müşahhas İnsan ve Bünyesi", *Bilgi*, 76, 1953, s. 6

sini hem de yöneldiği bütün varlık katmanlarını bilinçli bir tutumla irdelemesi demektir. Mustafa Şekip Tunç, bu bilinçli yönelim ve eleştiri faaliyetinden yeni bir insan, toplum ve evren tasarımı oluşturmaya yönelmiş örnek bir düşünürümüzdür.

ABSTRACT

On The Nature and Criticism of The Scientific and Philosophical Knowledge in The Philosophy of Mustafa Şekip Tunç

In this article, the philosophical and scientific points of view of Mustafa Şekip Tunç, a thinker of the period of Turkish Republic, were studied. To him, philosophy and science come out as a result of man's conscious orientation toward himself and toward the being outside himself. Intelligence/reason and intuition, which are among the faculties of man in gaining knowledge, make up two different fields of knowledge. These two faculties of knowledge approach matter and life and it is out of this approach that the two different branches of knowledge as philosophy and science have emerged.

Key Words: Mustafa Şekip Tunç, philosophy, science, being, intelligence, intuition, field of knowledge

KAYNAKÇA

- Bayraktar, L. (2002) "Mustafa Şekip Tunç'un İnsan Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, 36, 130-136.
- Öner, Necati, *Bilginin Serüveni*, Vadi Yayınları, Ankara, 2005.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ruha Bir Dikkat", *Dergâh*, 3, 1921, 52.
- _____, "İlmin Mebde veya Umdeleri İtibariyle Kıymeti", *Dergâh*, 5, 1921, 67-68.
- _____, "Resmin Ruhıyatı ve Ressamlarımız", *Dergâh*, 33, 1922, 131-133.
- _____, *Felsefe Dersleri Ruhıyat*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924.
- _____, "Bergson ve Gençlik", *Hayat*, 108, 1928, 61-62.
- _____, "Hayatın Maddeden Farkı", *Hayat*, 123, 1929, 3-4.
- _____, "İş ve Düşünce", *İş*, 2, 1934, 81-84.
- _____, "İçtimai ve Ferdi Hafıza", *Bilgi*, 48, 1951, 1-5.
- _____, "Yalnız İnsan", *Bilgi*, 59, 1952, 3.
- _____, "Veraset ve Terbiye", *Bilgi*, 60, 1952, 1.
- _____, "Dünya ve Bizim Dünyamız", *Bilgi*, 58, 1952, 1-2.
- _____, "Tabiat Âlemi ve İnsan Dünyası", *Bilgi*, 75, 1953, 5-13.
- _____, "Müşahhas İnsan ve Bünyesi", *Bilgi*, 76, 1953, 5-8.